

Kitap İncelemesi / Book Review

Yayın Geliş Tarihi / Received: 25.10.2019

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 27.11.2019

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 20, Yıl: 2019, Sayfa: 183-187

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Ertekin, Berfin Mahide. “Kelebek Etkisi: Rusya’nın Türk Dış Politikasına Etkisi – Kuzey Afrika.” *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 20, (2019): 183-187.

Berfin Mahide ERTEKİN

Misafir Araştırmacı

Avrasya İncelemeleri Merkezi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5121-8910>

KELEBEK ETKİSİ: RUSYA’NIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ – KUZEY AFRİKA

(BUTTERFLY EFFECT: THE IMPACT OF RUSSIA ON TURKISH FOREIGN POLICY – NORTHERN AFRICA)

183

Yazar: Numan Hazar

Kitap Adı: Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası Kuzey Afrika Örneği

Yayınevi: Dış Politika Enstitüsü

Yayın yılı: 2018

Yayın yeri: Ankara

Dili: Türkçe

Sayfa Sayısı: 309

Emekli Büyükelçi Numan Hazar, geçmişte dünyanın birçok yerinde büyükelçi olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda Dışişleri Bakanlığında Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve İslam İşbirliği Teşkilatından sorumlu İkili Siyasi İlişkileri Genel Müdürü görevinde bulunmuş, Avrupa Konseyi ile UNESCO’da Türkiye Daimi Temsilcisi

olarak görev yapmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem ve Dışişleri Bakanlığında çeşitli dairelerde görev almış ve Milli Savunma Bakanı dış politika danışmanlığı da yapmıştır. Emekli Büyükelçi Numan Hazar tarafından kaleme alınan “Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası Kuzey Afrika Örneği” başlıklı kitap Türk Dış Politikası Enstitüsü tarafından Mart 2018 tarihinde yayınlanmıştır.

Hazar, ilgili kitapta İkinci Dünya Savaşı ertesinde Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye teşkil ettiği tehditleri ve bu tehditler neticesinde Türkiye’nin Batı ile *zorunlu* olarak ittifak yapmasını incelemektedir. Batı ile ittifak sonucunda da Türkiye’nin bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletler ile istediği doğrultuda bir dış politika geliştiremediğini savlayarak bu savını Kuzey Afrika örneği özelinde okuyucuya sunmaktadır.

Numan Hazar, SSCB ve Türkiye ilişkisini tarihsel süreç içinde değerlendirerek birbirini tetikleyen olayları neden-sonuç çerçevesi içinde ele almaktadır. Hazar, Rus ve Osmanlı İmparatorluğu, Rusya/Sovyetler Birliği-Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri analiz ederken tarihteki bir olayın uzun vadedeki sonuçlarına dikkat çekerek ileri bir döneme etkisini de okuyucuya sunmayı amaçlamıştır. Belirtmek gerekir ki ilgili kitap bir tarih kitabı değildir, tarihsel gelişmeler, konu kapsamında mikro düzeyde okuyucuya sunulmaktadır. Zira tarihi olaylar uzun vadede Rusya’nın amacını anlama konusunda rehberlik etmektedir. Bu bağlamda kitabın bir diğer argümanı ise Rus İmparatorluğu’nun emperyalist tutumunun Sovyetler Birliği döneminde de sürdüğü ve “Rus İmparatorluğu” ile “Sovyetler Birliği” arasında bu yönden bir farkın bulunmadığıdır.

Kitap, kronolojik sıra ile yirmi iki bölümden oluşmaktadır; 1.-5. Bölümlerde Rus İmparatorluğu’nun genişlemeye başlamasından itibaren İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar olan dönemde Türk ve Rus ilişkileri kapsamında Rus İmparatorluğu/Sovyet Rusya’nın Türkiye üzerindeki emellerinden bahsetmektedir. 6.-8. Bölümlerde İkinci Dünya Savaşı sonrası süreci ve Sovyet Rusya’nın Türkiye’den talepleri ile Türkiye için yarattığı tehdit anlatılmaktadır. 9.-19. Bölümlerde Türkiye’nin Sovyetlerden gelen tehdit üzerine Batı ittifakına yönelişini konu eden gelişmeleri kapsamaktadır. 19.-22. Bölümlerde ise Türkiye’nin Batı ile ittifakı sonucunda nasıl yeni bir dış politika yapım sürecine girdiğini anlatan örnekleri içermektedir ve örnek olarak da Kuzey Afrika ülkeleri verilmiştir.

Vurgulanması icap eden bir diğer husus ise Hazar'ın kitapta referans gösterdiği kaynaklar Dışişleri Bakanlığı arşiv belgeleri, raporları gibi birincil kaynakları içermekle beraber bahse konu ettiği dönemlerin büyükelçileri tarafından kaleme alınmış, “hatıra ve anılarını” konu eden kitaplarını da içermektedir.

Kitapta, 1. Petro döneminde Rus İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti bünyesindeki Ortodoks Hristiyanların hamisi olma isteğine değinen Hazar, aynı zamanda 1805 yılında Rus İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasında yapılan İttifak Antlaşması çerçevesinde Rusların Boğazlar üzerinde kazandığı avantajlara değinmiştir.¹ Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, 1918 yılında ve akabinde Sovyet Rusya'nın barış görüşmelerine rağmen Türkiye Ermenilerine imtiyaz tanıma talebi ve bu doğrultudaki eylemlerini, Hazar detayları ile okuyucuya sunmuştur.² Türk İstiklal Savaşı döneminde de Sovyet Rusya'nın yine Türkiye'den Ermeniler adına toprak talebi olmuştur.³ Verdiği bu tarihi örnekler ile Hazar argümanını, Osmanlı Devleti/Türkiye ve Rus İmparatorluğu/Sovyet Rusya ilişkileri kapsamında Rusların Türklere ne gibi bir tehdit oluşturduğunu, Rus çıkarlarına değinerek doğrulamaktadır; “Sovyet görünümlü emperyalist Rus İmparatorluğu'nun” varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir.

Hazar, hem Dışişleri Bakanlığı kaynaklı hem de yabancı kaynaklı belgeler ile Sovyet Rusya'nın Türkiye'den boğaz ve üs taleplerine ilişkin konuya da açıklık getirmektedir; 1945 yılında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper arasındaki görüşmeden bahsetmiştir. Boğazlarda üs talebi, Montreux Sözleşmenin revize edilmesi talebi ve toprak talebi bu bölümde Hazar tarafından detaylı şekilde okuyucuya iletilmektedir.⁴ Kitabında Sovyetler Birliği'nin kendi çıkarları için Ermenileri ve Türkiye'de yaşayan Ermeni asıllı Türk vatandaşlarını “araç” olarak kullandığına da değinen Hazar bu durumu yine Rusların tarihten gelen emelleri ile bağlantılamıştır.⁵ Ermeni sorununa da değinen hazar bu konuyu Sovyet Rusya'yı ilgilendiren kısmı ile ele almıştır ve Rusya'nın emelleri uğruna Ermenistan'ı nasıl kullandığını anlatarak yine savunduğu argümanı ile bağlantı kurmuştur.

1 Numan Hazar, *Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası Kuzey Afrika Örneği* (Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 2018),18.

2 A.g.e., 38.

3 A.g.e., 49.

4 A.g.e., 85.

5 A.g.e., 104.

Bu bağlamda Hazar'ın farkındalık yarattığı husus, 1. Petro Rusya'sı ve Sovyetler Birliği arasında bir fark olmadığıdır, dış politikalarının süreklilik arz ettiği. Aradan geçen yıllara ve değişen rejimlere rağmen Rusların Türklere yönelik taleplerinde bir değişiklik olmadığı, sadece form değiştirerek ya da "kılıfına uydurulmaya çalışılarak" Türklere karşı Rus tehdidinin tarihin her döneminde var olduğu bu kitap ile okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Sovyetler Birliği'nin emperyalist tutumuyla Türkiye'den üs ve toprak talebinde bulunması üzerine Türkiye Sovyet Rusya'yı tehdit olarak algılamış ve akabinde ittifak arayışı için Batı'ya yönelmiştir. Hazar'a göre aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin, Rusların Türkiye'ye olan tutumunun altında yatan sebeplerini anladıktan sonra, Türk Hükümetine destek olmaya başlaması, Türkiye ile yakınlaşması, Türkiye'deki hükümeti güvende hissettirmiştir ve böylece Batıya Batı'ya yönelik başlamıştır. Hazar bu duruma bir Eleştiri getirmektedir; Atatürk'ün bağımsız ve tarafsız dış politikasından bu olaylardan sonra uzaklaşıldığı belirtmiştir.⁶

Hazar bu noktada Batı ile ittifakı sonucu Türkiye'nin bağımsız ve istediği şekilde bir dış politika yürütememesini öne sürmektedir. Zira Batı ittifakının en kendini belli eden görünümü elbette ki NATO örneğidir. Bu kapsamda Hazar, Türkiye'nin NATO üyeliğine giden yolu Rusya özelinde incelerken aynı zamanda NATO üyeliği sebebi ile de bağımsız bir dış politika yürütemediğini belirtmektedir.⁷ Hazar, bu *bağımlı dış politikaya* örnek olarak da kitabın son bölümlerinin içeriği olan Kuzey Afrika'yı göstermektedir. Kuzey Afrika ülkelerini ayrı başlıklar altında alarak Batı ittifakı içerisinde yer alan Türkiye ve bağımsızlıklarını yeni kazanan Kuzey Afrika ülkeleri arasında *kurulamayan* ya da bir diğer deyişle *kurulmaya zorlanan* ilişkileri ele almaktadır.

Hazar'ın bu *kurulamayan ilişkilere* verdiği örneklerden biri de "Cezayir" Konusudur. Hazar, Türkiye kamuoyu tarafından tartışılan, 1955 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurlunda Cezayir konusunun oylanmasına ilişkin hususa da konu bağlamında, Dışişleri Bakanlığı arşiv belgeleri ile açıklık getirmiştir. Türk hükümetinin benimsediği politikanın eleştirilmesi üzerine argümanı doğrultusunda gerçekliği ve BM'deki Türk tutumunun sebebinin kitapta açıklamaktadır. Türkiye'nin niyetinin tamamen Sovyet tehdidine karşı kendini korumaya aldığını belirtmiş, Hazar, Türk kamuoyu ile birlikte aslında dönemin hükümet ve

6 A.g.e., 110.

7 A.g.e., 124.

muhalefetinin de “manevi” ya da hissiyat anlamında Cezayir’den yana olduklarını belirtmiştir.⁸

Tüm bu bilgiler ışığında Emekli Büyükelçi Numan Hazar’ın kitabı, Osmanlı Devleti-Rus İlişkileri ve Sovyetler Birliği/Rusya-Türkiye Cumhuriyeti İlişkileri döneminin bu günden farklı olmadığını okuyucunun gözleri önüne sermektedir. Ayrıca Hazar, Rusların geçmiş dönemlerindeki tutumlarına bakarak bu güne dair bir niyet okuyuculuğu yapabilmeyi imkânsız olmadığını göstermektedir.

Brest-Litovsk Anlaşmasını tarihi açıdan Rusların taleplerini okumak doğrultusunda referans noktası olarak alındığında, 2. Dünya Savaşından sonra Kars ve Ardahan’ı istemelerinin tesadüfî olmadığı göze oldukça net bir şekilde çarpmaktadır ve bağlantılanan bu durum ile Hazar, Sovyetler Birliği’nin Rusya’dan bir farkı olmadığı argümanını bir kez daha sunmuştur. Bu bağlamda Hazar’ın kitabı aslında bir nevi uyarı niteliği de taşımaktadır zira Rusya ile olan ilişkilerin tarihten bu yana tekerrür ettiğini, Türkiye ile çıkar çatışması yaşadığını ve tarihten gelen emellerinin bu güne de yansımaları olacağını da belirterek dikkatli olunması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Hazar, PKK vb. terör örgütü yapılanmalarına Rusya’nın silah verdiğini de aktarmıştır ve bu durumu 1. Dünya Savaşı sırasında ayaklandırılan Ermeniler ile de benzeştirmiştir. Zira Ermenilerin 1. Dünya Savaşındaki rolünü anlatmış ve bu bunun en çok Rusya’nın işine yaradığı çıkarımının yapılmasını sağlamıştır.

Emekli Büyükelçi Numan Hazar’ın bulunduğu görev sebebi ile de ilgili kitap, akademik çevreler için hem deneyiminden hem de kitapta geçen bazı olaylara şahitliklerinden dolayı büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Hazar, sade ve anlaşılır dil ile derlenmiş önemli bilgileri okuyucuya sunmuştur. Bu sebeptendir ki ilgili kitap toplumda herkes tarafından rahatça okunabilir.

8 A.g.e., 231.